

Protiv suđenja starcima?

Bivši čileanski predsjednik, general Augusto Pinoče, koga nešto stariji pamte kao čoveka koji je naredio da se ubije legalno izabrani predsjednik Salvador Aljende, da se muče i likvidiraju mnogi drugi, da se u nedostatku zatvorskog prostora na fudbalskim igralištima drže hiljade pohapšenih stvarnih i pretpostavljenih političkih protivnika, stigao je s osamdeset dve godine u Veliku Britaniju da leči bolove u leđima. Nekoliko država je zatražilo njegovu ekstradiciju da bi mu se sudilo pred njihovim sudovima. Predmet je dva puta izlazio pred Dom lordova (koji u toj čudnoj zemlji igra i ulogu vrhovnog suda). U za pravnike vrlo zanimljivom postupku – u koji ovde nećemo ulaziti – otklonjena je najvažnija prepreka Pinočeovom kažnjavanju – predsjednici i monarsi ne mogu da se zaklanjaju iza svojih država da bi bili oslobođeni lične odgovornosti, bar za dela koja predstavljaju međunarodne zločine. Međutim, nije verovatno da će Pinoče zaista biti i izručen: prema mišljenju nekih lekara, on ne bi bio u stanju da prati proces i da se suvislo brani.

Dalji tok ovoga postupka (jer se lekarsko mišljenje još može i osporiti) nije bitan za našu temu. Važnije je što uporedo s pravnom procedurom počinju da se javljaju dileme o tome ima li smisla izvoditi na sud bolesne i senilne starce toliko godina posle izvršenih nedela. U tom pogledu Pinočeov slučaj podseća na mnoge druge, na Paponu, Demjanuka, a nama bliže na Artukovića i Šakića. Suđenje iznemoglim starcima doživljava se kao antiklimaks, kao bedna zamena za pravu stvar, kao mrcvarenje koje nema pravu svrhu, kao neravno-pravna borba, pa čak i kao povreda nekih humanitarnih pravila, što umesto podrške izaziva sažaljenje.

Pokušajmo da prepoznamo neke od osnovnih razloga za ovu nelagodu. Oni bi mogli da budu:

Onemoćali starac nije istovetan onome ko je pod istim imenom delovao u punoj snazi, nekada i kao mladić (npr. Šakić). Postoji i varljiva paralela s drugog kraja starosnog spektra: ako se, recimo, trinaestogodišnji ubica otkrije i optuži kada već ima trideset godina, sudiće mu se kao maloletniku i izreći odgovarajuća popravna mera!

Stim u vezi je i okolnost da okrivljeni verovatno više ne razume o čemu je reč, ne može da se seti svojih postupaka i razloga zbog kojih ih je činio, da nije u stanju ni da se kaje. Presuda, ma koliko stroga, neće delovati na njega. Uostalom, on i onako ne može da ponovi svoja dela.

Optuženi neće moći da se adekvatno brani i tako će postupak protiv njega biti kompromitovan. Nikada se ne sme pasti u iskušenje da se optuženima za najteža krivična dela – i to baš njima! – uskrate ljudska prava, uključujući ono na pravično i fer suđenje.

Smrtna kazna je nepopularna, u mnogim zemljama i ukinuta. Nema zato dovoljno oštre kazne za velike zločince. I doživotna robija će neminovno biti kratka. U tim slučajevima i kratka zatvorska kazna može lako da se pretvori u doživotnu, pa čak da izgleda kao smrtna kazna.

Oni koji su ostarelom optuženom bliski, koji se s njim ponašaju, i sami su olupine. Na koga treba kazna da utiče, koga da odvrati od budućih zločinačkih postupaka? Kandidati za zločince, novi Šakići i Artukovići, mladi su i puni sebe, kao nekada Šakić i Artuković. Oni i ne mogu da se zamisle kao ostareli. Za njih su Pinoče i njemu slični starci samo baksuzi koji nisu sasvim uspeli, ili, kao i svi drugi ljudi u njihovim godinama, i onako umiru od nečega.

Pobrojani i drugi razlozi protiv "zakasnelih" suđenja svode se na odsustvo svrhe kažnjavanja. Nema, kako to kriminolozi kažu, posebne prevencije, jer kažnjeni i onako ne može više da vrši krivična dela, od čega bi ga trebalo odvratiti. Nema generalne prevencije, jer kazna ne odvraća ni druge. To čak nije ni osveta. Zato što nije "slatka". Krivac je ne razume. Onih koji bi u osveti uživali ostalo je malo, okolina ih čak može smatrati sadistima, a i njima samima se cela stvar počinje da gadi. Dugotrajna mržnja je patološka.

S druge strane, međunarodni zločini ne zastarevaju. Treba li onda zločin i dalje da postoji a da se zločincu ne sudi ako zanemoća ili ispuni određeni broj godina, kao što se ne sudi detetu jer još nije dovoljno ojačalo i ima malo godina?

Pogleda li se bolje u opisane razloge protiv suđenja, ispostaviće se da su oni, ma koliko racionalno zvučali, emotivne prirode. Ipak bismo hteli da gnev protiv zločinca bude jak i traje u trenutku kada ga dostigne zaslužena kazna i da se i on i mi uverimo da smo ga pobedili. Ako se, dakle, izuzme osveta, ostali razlozi protiv kažnjavanja nisu dovoljno ubedljivi.

Načelo pravde traži da se svako kazni za delo za koje je znao da je kažnjivo kaznom za koju je takođe znao pre no što je delo izvršio. Za odsupanje od ovoga načela nema nikakvog opravdanja. Isto tako, nema opravdanja da i osumnjičeni za najteže zločine ne uživa pretpostakvu nevinosti i da mu se odrekne bilo koje ljudsko pravo u krivičnom postupku. Iza takvih proceduralnih garantija stoji i želja da se sudi u miru, bez strasti, bez pritiska publike i medija i pred nepristrasnim sudom i porotom. Nekada se zato sudi van mesta u kome je delo izvršeno, izuzimaju se sudije koje su bliske žrtvama, odbacuju porotnici koji imaju jake stavove povodom izvršenih dela, čeka da se strasti smire. Ne ispunjava li suđenje čoveku za koga većina nije čula ili ga je zaboravila, prema kome postoji ravnodušnost, pa čak i sažaljenje — idealne uslove za *fair trial*?

Ovakva situacija može da izgleda neljudski hladna samo onome ko brka pravdu s ljutnjom i zadovoljenjem. Naprotiv, suđenje starcu je principijelno najčistija situacija! Ako suđenja ne bude zato što je optuženi nesposoban za rasuđivanje ili bolestan, prema njemu će se postupati kao prema *svakom*

neuračunljivom i bolesnom čoveku, mladom ili starom. Pretpostavka da je neko psihički i fizički hendikepiran jer je star ima statističku ali ne i pojedinačnu vrednost i vredi otprilike onoliko koliko i tvrdnja da svako ko puši boluje od raka. Što se tiče ranijeg poređenja s odraslim kome se sudi pred maleoletničkim većem, tamo je dete činilo, a zreloom čoveku se sudi, a ovde je zreoo čovek *onda* vršio zločine, a sudi se biću koje *sada* možda ima mentalne i moralne sposobnosti deteta.

Kada se ovako rezonuje, uviđa se da su svrhe kažnjavanja, koje je razvila moderna penologija, pokušaj pravnikaa i administratora da se moralni imperativ kažnjavanja prevedu u nešto praktično i za društvo korisno. Ovakvi argumenti morali su se koristiti i radi suzbijanja shvatanja da je krivična sankcija osveta, o kojoj su u tradicionalnim društvima dugo odlučivali oštećeni, žrtve i njihovi rođaci i saplemenici. Trebalo je, dakle, objasniti da tu društvo ima svoj interes — ne osvetu nego sprečavanje novih zločina odvrtaćanjem i zastrašivanjem.

Šta bi bilo kada bi se odustalo od suđenja ostarelim okrivljenima posle mnogo godina? Da li bi to imalo ikakve korisne učinke? Ne možemo se setiti nikakvih, sem što bi sudije i tužiocii bili pošteđeni ponekada neprijatnog posla. Njihov posao je važan, ali prijatan je retko. Nasuprot tome, šteta bi postojala, čak i ako bi bila mala. Mnogim razlozima zbog kojih se potencijalni kriminalci nadaju da će se izvući, da će ih mimoići suđenje i kazna, pridružila bi se i nada da će — dotle ostareti! Suđenje ove vrste pruža priliku da se osvetle šira zbivanja i atmosfera koji su do zločina doveli i omogućili ih, da se prepoznaju oni kojima se ne sudi, mada su možda pravi autori i inspiratori nedela, ali su izmakli jer su delovali iz potaje, zaklonjeni funkcijom ili iz inostranstva. Ove se okolnosti obično ne mogu dobro ispitati dok vreme ne potraje, a kasnije se njima bave istoričari koji su privatna lica i ne mogu da odlučuju o kaznama. "Zakasneli" proces je prilika da se dokaži procenjuju uz mnogo stroža merila i da krivci, dostupni i nedostupni, ne ostanu neimenovani. Najvažnije je što takvo suđenje privlači pažnju i što se u rekonstruisanoj prošlosti mogu pronaći sličnosti sa savremenošću, koje bi pametni ljudi mogli da iskoriste radi mnogo važnije prevencije no što je zastrašivanje kaznom. Ovakva suđenja mogu da igraju ulogu komisija za istinu.

Slučaj opakih staraca

Udublivanjem u okolnosti koje su ostarele zlikovce omogućile i na ličnosti koje su ih podsticale uklonio bi se još jedan prigovor sudovima, a naročito međunarodnim. To je da su de samo sitnim ribama, izvršiocima a ne nalogodavcima. Među tim krivcima, dubljim i opasnijim, našli bi se mnogi **tadašnji** stariji ljudi, koji se sada zaklanjaju iza konačnog imuniteta — <1>smrti.</1> Da li su već tada podsvesno računali na oprost zbog predstojeće još dublje starosti?

Uveren sam da će za deceniju-dve, ako se bude sudilo današnjim mladim zločincima, naša javnost više da se bavi ulogom koju su zli starci odigrali na zločinačkoj pozadini jugoslovenske tragedije u devetoj i desetoj deceniji ovoga veka. Nazvani "dobrovoljnim davaocima tuđe krvi", oni su crtali etničke mape, tražili da se po svaku cenu osvoje tuđe teritorije, pravili planove o "humanom" preseljenju ili razmeni čitavih nacionalnih ili verskih grupa, kalkulirali koliko njihovih mladih sunarodnika može da pogine da bi se ostvarili na-

cionalni ideali i u to ime ih terali u rat. Kriminalce koji su je dva čekali mogućnost da "oplemene" svoje patološke ili koristoljubive motive pozdravljali su, slavili ili ih bar nikada nisu osuđivali, jer su bili korisni za "nacionalnu stvar".

Zle starce, srpske i druge, valjalo bi bolje proučiti. Da li su se iza njihove bezobzirnosti krile samo sujeta, staračka zlovolja ili nastupajuća senilnost? Ili, opet, nada u neodgovornost? Nije verovatno da su mislili na **ultima ratio** smrti i božjeg milosrđa (iako su mnogi pod starost postali spolja religiozni). Pre će bili da su mislili da već imaju imunitet jer je nedostojno i nečasno suditi starcima. Opet se ispostavlja da su mnogi starci u stvari zla deca.

Zli starci su još jedan razlog da se sudi ostarelim zlikovcima.

<1>U jednom dokumentarnom filmu s Kosova, snimljenom februara 2000. godine, svaki sagovornik, upitan za krivicu pripadnika **sopstvene** zajednice, bez izuzetka pokazuje na nebo i odgovara da takvu krivicu može da utvrdi samo Bog. Za druge zna da su krivi — *Kosovo — ein Tagebuch*, Hessisches Fernsehen; 24. februar 2000.</1>